

tății românești resurse mai interesante ca să își gândească raportul cu literatura [...] energia naționalistă” – p. 162-163), îndrăznesc să adaug, în finalul acestei semnalări întârziată, o foarte sumară observație. Poate că doar mecanismul de transfer sinecdotic nu e de ajuns pentru a asigura un „recol” atât de puternic precum autonomizarea unui spațiu literar emergent, netrecut cu adevărat prin stadiul mecenatului și cu poziții încă neprecizate limpede. Maioreșcu și, după el, Mihail Dragomirescu, campioni ai artei pentru artă, au la dispoziție o fertilă resursă internă (obținută tot fiindcă spațiul literar se maturizează treptat), resursă pe care nici Bolliac, nici Alecsandri n-o visează măcar: specializarea diferențiată între „scriitor” și „critic”, cu luări de poziție specifice, fundamentate ideologic (pentru că aflate în vârsta instituțiilor), cu simț aprig al sociabilității literare și, deloc neglijabil, cu o conștiință reflexivă pe care o afișează frecvent. *Mărgăritărelele* n-au autonomizat nimic poate și pentru că nu era nimic de autonomizat la 1852, dar au făcut altceva, la fel de util: au lucrat la construcția unui nou model care, la 1880, să nu se mai afle în căutare de strămoși. Din acest punct de vedere, faptul că *Fabrica de geniu* se oprește înainte de a ajunge la chestiunea geniului eminescian mi se pare cel mai bun semnal de înțelegere a dinamicii faptului literar și a instituțiilor literaturii: o prelungire a reflecției critice până la 1880 ar fi blurat complet criteriile și ar fi alăturat (cu totul forțat, cred) două logici de alcătuire a spațiului literar și două tipuri de condiționare socio-istorică. Fără Maioreșcu *in the picture* și fără condițiile autonomizării spațiului literar, o discuție despre geniul eminescian ar fi fost nejustificată și incompletă. A. Tudurachi alege foarte judicios să se oprească înainte de „noua direcție”, iar demonstrația sa de până aici face dreptate acestei fals-nespectaculoase vârste a literaturii.

Alex Drace-Francis,

Geneza culturii române moderne.

Instituțiile scrisului și dezvoltarea identității naționale. 1700-1900

Traducere de Marius-Adrian Hazaparu

Iași, Editura Polirom, 2016, 264 p.

Maria Petricu

Cartea lui Alex Drace-Francis, profesor la Universitatea din Amsterdam, este rezultatul unui program de doctorat și reprezintă un titlu reprezentativ în cadrul studiilor de românică publicate în limbi de circulație internațională. Apărut în 2012 la Londra, sub titlul *The Making of Modern Romanian Culture: Literacy and the Development of National Identity*, volumul își propune să răspundă la o întrebare simplă, dar esențială: „Cum s-a ajuns să se spună despre cărți că le-au conferit românilor un simț de identitate colectivă?”, astfel că el consemnează mult mai mult decât dezvoltarea instituțiilor culturale

românești. Fiindcă procesul dezvoltării scrierii, tipăririi, predării și citirii în limba română a coincis cu formarea României ca stat, în volum se trasează întregul ansamblu de acțiuni culturale prin care se fixează nașterea unei națiuni.

Cinci piloni instituționali esențiali au stat la baza acestui traseu: școlile, universitățile, tipografiile, ziarele și aportul cultural al intelectualilor. Analiza lui Drace-Francis le tratează cronologic, dar și într-o relație de cauzalitate foarte vizibilă: primul pas în construirea națiunii a fost înființarea școlilor, unde activau ca profesori preoți, iar educația era, inițial, în mare parte religioasă și avea drept scop combaterea analfabetismului. Necesitatea de a pregăti profesori care să nu fie și preoți a determinat fondarea universităților, după care au apărut tipografiile, la început puse în slujba Bisericii și ulterior independente, iar din acest stadiu de relativă independență, o consecință logică a fost apariția în număr semnificativ a ziarelor și revistelor de informare și culturale. Epoca în care intelectualii de vârsta întâi și a doua a modernizării românești (generația pașoptistă a lui Kogălniceanu, Asachi, Heliade Rădulescu, C.A. Rosetti, Vasile Alecsandri, dar și cea a modernizării instituționale, cu Titu Maiorescu sau C. Dobrogeanu-Gherea drept nume reprezentative) își fac auzite vocile în spațiul cultural românesc constituie momentul în care obiectivul europenizării, cu operațiuni mai întâi mimetice, apoi de individualizare națională, începe să prindă contur: „[...] structura identității culturale românești nu este specific românească, ci e construită în jurul relației neîntrerupte cu o diversitate de modele prescriptive localizate în altă parte” (p. 213).

În partea întâi (1700-1829) sunt marcate modificările socio-culturale pe care ultimul secol de suzeranitate otomană le provoacă în Principate, cu sublinierea influenței culturale exercitate de Biserica Ortodoxă. Dezvoltarea limbii române și lupta pentru ca aceasta să ocupe un loc central în viața publică și culturală a locuitorilor din Principate sunt privite într-o corespondență directă cu începutul procesului de occidentalizare culturală (prin introducerea ideilor de literatură și națiune, mărirea numărului de tipărituri și accelerarea schimburilor culturale).

Tratând influențele rusești asupra administrației și culturii românești din perioada Regulamentului Organic, partea a doua (1829-1848), sintetizează modificările socio-culturale pe care explozia modernizării le provoacă în toate domeniile vieții publice românești: reorganizarea învățământului (cu insistența asupra educației în limba autohtonă); inițierea unui program de educație publică la sate; trimiterea elevilor la studii în străinătate; formarea unei elite a intelectualilor; multiplicarea tiparului (atât pentru publicații – reviste literare și istorice, cât și pentru traduceri – din literatura rusă, franceză, spaniolă etc.). Consecințele directe ale circulației cuvântului tipărit sunt tratate pe larg de autor; dintre acestea, procesul de laicizare și coeziunea națională sunt cele două centre de interes ale demonstrației. Nu doar ziarele au însă un rol important în constituirea spațiului public (în care literatura să fie încurajată și răspândită atât pe un teritoriu mai larg, cât și pe diferite nive-

luri sociale). Dacă, inițial, un argument important al Rusiei împotriva folosirii limbii române ca dominantă în școli fusese vocabularul sărăcăcios, după 1829 acesta nu mai era de luat în considerare, datorită tipăriturilor, scrierilor și editărilor zilnice care au avut un impact puternic asupra vocabularului limbii române. Dezvoltarea vocabularului a fost premergătoare ideii de România ca teritoriu delimitat de și prin ceva anume: „Se contura o accepțiune modernă a identității românești, în care aceasta apărea ca fiind conferită de diferențierea lingvistică: interesant și inevitabil deopotrivă, ea era însoțită de ideea «producției literare» care să legitimeze un grup altfel pasiv, latent” (p. 143). Dacă la apariția ideii de literatură în cultura românească (în jurul anului 1810) aceasta nu se deosebea de învățatură în general, după 1830 utilizarea termenului s-a diversificat, incluzând dezbateri aprinse privind stilul și virtuozitatea în folosirea limbii. Literatura devenea reprezentativă pentru societate, fiind asociată cu succesul unei anume idei despre națiune: [Pentru intelectualii epocii,] „literatura aparține națiunii, spre deosebire de politică, care este treaba statului” (p. 147).

În anii premergători Revoluției de la 1848, publicistica funcționează ca principal mijloc de coeziune și motivare socială: „Presa este așadar universală, dar în același timp sfântă și națională [...] Ziarul era un instrument de o importanță majoră pentru construirea și definirea conceptului de «popor» și în arogarea dreptului de a vorbi în numele său. [...] rolul presei a evoluat de la a fi un mijloc de comunicare cu «poporul» la a fi o adevărată metonimie sau chiar un substitut pentru acesta. [...] Presa era asociată cu cele mai progresiste interese politice” (p. 153).

Deși Revoluția s-a soldat cu un eșec, iar mulți boieri liberali și jurnaliști au fost nevoiți să plece în exil, importanța educației și a culturii ca mobil al modernizării a persistat în teritoriile Principatelor. Astfel că, printr-un demers firesc, ceea ce fusese sistat sau încetinit a fost reluat după 1848 și prezentat în ultima parte a cercetării (care tratează perioada 1848-1890) sub forma unei analize a semnelor de consolidare instituțională: reparația instituțiilor educaționale înființate înainte de 1848 (facultăți, școli de la sate, institute unde să fie pregătiți profesorii care urmau să predea în mediul rural, distribuirea de manuale), diminuarea puterii clericilor în favoarea tinerilor intelectuali – astfel centrul dezvoltării sentimentului național a fost mutat din Biserică în facultăți –, „dorința [statului] de a-și dovedi potențialul ca națiune” (p. 158), premiere industriale. „Revoluția” Principatelor abia acum începea (cel puțin în intențiile discursive), sprijinită pe conceptul de educație, școala fiind văzută ca un agent laic al progresului. Tot acest proces se dovedește a fi lung și anevoios – de pildă, educația primară e inițiată în 1864, dar obligativitatea ei se statuează definitiv abia la 1890; la fel pentru educația secundară și universitară, ale căror forme instituționale se precizează în același interval.

Activitatea editorială (cu publicații atât în limba română, cât și în limbi străine) și-a continuat cursul, extinzându-se după 1859 până la punctul din care ideea de autor ca profesie a început să capete respectabilitate – deși, lo-

cal, succesul activității tipografice depindea de cartea școlară. Bazele ficțiunii românești au fost puse de scriitori care transpuneau viața rurală în paginile foiletoanelor – nu întâmplător, dată fiind accepția că „presa este ecoul vorbirii umane” (p. 186). Chiar dacă inițiativa iluminării prin intermediul cărților (fie că a fost la nivelul educației școlare, fie mai târziu prin intermediul literaturii) a fost implementată din exteriorul conștiinței naționale, aceasta a fost dusă mai departe din interior, ca pe o luptă de câștigare și păstrare a dreptului la identitate și liberă exprimare. Odată cu trecerea timpului, literatura a ieșit din slujba statului; momentul nașterii sale instituționale e însă profund asociat ideii de națiune, pe care o reflectă și o reprezintă.

Detaliind nuanțat traseul prin care colectivitatea aflată în plin proces de coeziune statală ajunge să își precizeze, prin intermediul instituțiilor culturale prelucrate din modele externe, o identitate națională, volumul lui Drace-Frances stabilește, foarte echilibrat și obiectiv, relația dintre emancipare culturală și specificitate identitară în sec. al XIX-lea românesc.

Adriana Stan,
Bastionul lingvistic.
O istorie comparată a structuralismului în România.
 București, Editura Muzeului Național
 al Literaturii Române, 2017, 360 p.

Andreea-Diana Mărculescu

Salutat de presa literară drept evenimentul critic al anului 2017 și distins cu un șir de onorante premii („Alexandru Piru”, decernat de MNLR, Premiul revistei *Observator Cultural*, premiul ALGCR 2017 și titlul de Tânărul critic al anului), studiul Adrianei Stan este o contribuție esențială în cercetarea umanistă românească a ultimului deceniu. Cu *Bastionul lingvistic* se completează o galerie de consistente reflecții asupra fenomenului literar inter- și postbelic, reflecții pe care un pluton de tineri cercetători și universitari (Alex. Goldiș, Oana Fotache, Mihai Iovănel, Grațiela Benga, Delia Ungureanu și alții) le construiesc folosind metodologii contemporane și privind dezinhibat un domeniu care, mai mult ca niciodată, își merită numele de „studii literare”.

Alegându-și drept obiect esențial de studiu structuralismul în România, Adriana Stan face o alegere admirabilă: e o ocazie perfectă de panoramare a unor trasee de import teoretic și de urmărire a mutațiilor rezultate în terenul românesc corodat de ideologia realist-socialistă, e un subiect care se potrivește unui susținut efort sintetic și unor comentarii foarte bine conduse și, la fel de important, e un prilej de a demonstra posibilitatea unui demers com-